

UOT 343.1

Canpolad DAANOVDİN-in Polis Akademiyasının rəisi, polis polkovniki,
Polis Akademiyasının doktorantı

MÜSTƏNTİQİN YETKİNLİK YAŞINA ÇATMAYANLAR TƏRƏFİNDƏN TÖRƏDİLƏN TALAMA ƏMƏLLƏRİNİN PROFİLAKTİKASINA DAİR FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: yetkinlik yaşına çatmayan, cinayət, talama, profilaktika, fəaliyyət, müstəntiq.

Ключевые слова: несовершеннолетний, преступление, хищение, профилактика, деятельность, следователь.

Key words: juvenile, crime, embezzlement, prevention, activity, investigator.

Respublikamızda uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün dövlətimiz tərəfindən mühüm işlər görülmüş və bu iş prioritet bir istiqamət kimi davam etdirilir. Belə ki, Uşaq hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi və bu Qanundan irəli gələrək “Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti Qaydası”nın, “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nun, “Azərbaycan Respublikasının Uşaqlara dair 2020-2030-cu illər üçün Strategiyası”nın və digər aktların təsdiq edilməsi buna bariz nümunədir. Lakin uşaqların həyatına, sağlamlığına və ya məənəviyyətinə təhlükə törədə bilən hallara qarşı mübarizədə tək cə qeyd edilən aktlarla vəzifə bitmir, bu sahədə profilaktik fəaliyyət yüksək səviyyədə davam etdirilməlidir ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin sayı tam azalsın.

Cinayətlərin ümumi profilaktikasının tərkib hissəsindən biri də müstəntiqin profilaktik fəaliyyətidir. Bu mənada, müstəntiqin profilaktik fəaliyyəti qarşısında duran xüsusi vəzifələrlə yanaşı, cinayətlərin profilaktikasının ümumi vəzifələri də önəm daşıyır. Müstəntiqin profilaktik fəaliyyəti-

nin cinayət-prosessual hüquqi əsası AR CPM-in 221-ci maddəsinin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuşdur. Lakin həmin müddəaların təhlili göstərir ki, bu müddəalar daha çox ümumi profilaktik fəaliyyətə aid edilə bilər. Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə məhz profilaktikanın fərdi profilaktika bu növü daha çox əhəmiyyətlidir, bu da AR CPM-in 221-ci maddəsinin təsiri altına düşməmişdir. Bununla belə, AR CPM-in 221-ci maddəsinin müddəaları da yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən gələcəkdə törədilə biləcək cinayətlərin, o cümlədən, özgə əmlakını talama əməllərinin qarşısının alınması ilə bağlı profilaktik fəaliyyət üçün az əhəmiyyətli deyildir. Belə ki, həmin maddənin təhlili, ilk növbədə, belə bir əhəmiyyətli nəticə çıxarmağa əsas verir ki, cinayətlərin profilaktikasına dair müstəntiqin fəaliyyəti dövlət tərəfindən bu subyektin vəzifəsi kimi müəyyən edilmişdir. Bunu həm AR CPM-in 221-ci maddəsinin adı, həm də məzmunu təsdiq edir. İkincisi, bu maddənin əhəmiyyəti ondadır ki, o, cinayətlərin profilaktik fəaliyyətinin məzmununun nədən ibarət olmasına dair leqal mövqə nümayiş etdirir – maddənin tələbinə görə, cinayətlərin profilaktikası cinayətin törədilməsi üçün şərait yaratmış halların müəyyən olunmasını və müəyyən olunmuş həmin halların aradan qaldırılmasını ehtiva edir.

Qanunvericiliyin tələblərinə görə, ibtidai araşdırma mərhələsində cinayət işi üzrə istintaq apararkən müstəntiq araşdırılması aparılan cinayətin törədilməsinə imkan yaratmış halları müəyyən etməlidir. Qanunvericiliyə görə, cinayətin törədilməsinə imkan yaratmış hallar özündə cinayətin

səbəb(lər)ini və şəraiti ehtiva edir. Daha sonra qanunvericilik tələb edir ki, əgər müstəntiq bu halları müəyyən edərsə və buna zərurət olarsa, aidiyyəti üzrə hüquqi şəxsə, yaxud vəzifəli şəxsə təqdimat ünvanlamalıdır. Həmin təqdimatda müəyyən edilmiş neqativ halların aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi haqqında göstəriş nəzərdə tutulmalıdır. Hüquq ədəbiyyatında belə bir təqdimatın verilməsi subyekti və onun məzmununu barədə müxtəlif fikirlər bildirilmişdir. Məsələn, geniş yayılmış fikirlərdən biri ondan ibarətdir ki, belə bir təqdimatın prokuror tərəfindən verilməsi daha səmərəli ola bilər. Başqa bir məsələ onunla bağlıdır ki, hüquq ədəbiyyatında barəsində bəhs edilən təqdimatın məzmununa necə göstərişlərin əlavə edilməli olması məsələsi ətrafında da diskussiya aparılır. Belə ki, bəzi tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, haqqında bəhs edilən müvafiq təqdimatda yalnız aşkara çıxarılmış pozuntular və çatışmazlıqlara yer verilməlidir, həmin pozuntu və ya çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün konkret olaraq nə kimi tədbirlərin həyata keçirilməli olması haqqında göstərişlər isə təqdimata salınmamalıdır. Digər bir yanaşmada, əksinə, iddia edilir ki, təqdimatın verilməsinin yekunda konkret sərəmə verməsi üçün bu təqdimat sadəcə pozuntu və çatışmazlıqlara diqqət çəkməməli, onların aradan qaldırılması üçün konkret olaraq hansı tədbirlərin görülməli olması haqqında dəqiq göstərişlər də nəzərdə tutmalıdır. Daha bir yanaşmaya və bizim də daha məqsədəuyğun hesab etdiyimiz yanaşmaya görə isə, barəsində bəhs edilən təqdimatın səmərəliliyi baxımından həqiqətən də, təqdimatda aşkar olunmuş pozuntu və çatışmazlıqların sadəcə sadalanması effektiv olmaya bilər və tədqiqatda həmin pozuntu və çatışmazlıqların necə aradan qaldırılması haqqında tövsiyələrə də yer verilməsi məqsədəuyğundur. Lakin bu tövsiyələr, həqiqətən də, tövsiyə olaraq irəli sürülməli və yerinə yetirilməli olan məcburi göstərişlər şəklində ifadə edilməməlidir. Həmin tövsiyələr hüquq-mühafizə orqanlarının çoxillik təcrübəsinə, müasir kriminoloji tədqiqatlara və təqdimat verən orqanın proqnozlarına əsaslanaraq, aşkar edilmiş pozuntu və çatışmazlıqların daha uğurlu şəkildə aradan qaldırılmasının məsləhət görülməli istiqamətlərini mü-

əyyən etməlidir (məsələn, təşkilatdaxili nizam-intizamın gücləndirilməsi, sutkanın gecə saatlarında obyektlərin mühafizə edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, obyektlərdə video-müşahidə sistemlərinin quraşdırılması və s.) [2, s. 35; 4, s. 37-38; 9, s. 78; 14, s. 105-106; 16, s. 244].

Qanunverici verilmiş təqdimatın səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün müəyyən təminatlar qəbul etmişdir. Belə ki, qanunun tələbinə görə, cinayət törədilməsi üçün şərait yaratmış halların aradan qaldırılmasına dair müvafiq tədbir görülməsi haqqında verilmiş təqdimata baxılması həmin təqdimatın ünvanlanmış olduğu hüquqi şəxs, vəzifəli şəxs üçün məcburi xarakter kəsb edir. Bununla belə, diqqət edilməlidir ki, qanunda təqdimata baxılmanın məcburiliyindən bəhs olunur, tədbirlərin görülməsinin məcburiliyindən bəhs olunmur. Hesab edirik ki, bu hal müəyyən suallar yarada bilər. Məsələn, təqdimat almış hüquqi şəxs, yaxud vəzifəli şəxs həmin təqdimata dair tədbirlər görmək məcburiyyətində deyildirsə, nə zəmanət verir ki, həmin hüquqi şəxs, yaxud vəzifəli şəxs ümumiyyətlə, həmin təqdimata ciddi yanaşacaqdır və müəyyən tədbirlər həyata keçirəcəkdir? Digər tərəfdən, təqdimat almış hüquqi şəxs, yaxud vəzifəli şəxs həmin təqdimata dair tədbirlər görmək məcburiyyətində olarsa, buradan belə nəticə çıxmayacaqmı ki, müstəntiq öz vəzifə səlahiyyətlərindən kənara çıxaraq hər hansı hüquqi şəxsə, yaxud vəzifəli şəxsə bu və ya digər tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məcburi tapşırıqlar verir? Məsələn, söhbət video-müşahidə sisteminin qurulmasından və bu sistemi işlək vəziyyətdə saxlayan, ona nəzarət edən personalın işə qəbulundan və ona əmək haqqının verilməsindən gedərsə, tamamilə aşkardır ki, bu halda müvafiq hüquqi şəxsin müəyyən xərclər çəkməsi zərurəti yaranacaqdır. Əgər belə bir tədbirin həyata keçirilməsi hüquqi şəxsin üzərinə məcburi bir öhdəlik kimi qoyularsa, bu, onun fəaliyyətinə və maliyyə vəziyyətinə kənar müdaxilə kimi qiymətləndirilə bilər. Göründüyü kimi, bu məsələlər kifayət qədər mübahisəli və müzakirəyə açıqdır. Eyni zamanda, nəzərə almaq lazımdır ki, qanunvericiliyin tələblərinə görə, təqdimatın ünvanlanmış olduğu subyekt tərəfindən müvafiq təqdimatın nəticələri barədə bir ay müddətində

müstəntiqə yazılı məlumat olaraq verilməlidir. Bu zaman da suallar yaranır. Məsələn, əgər barəsində məlumat verilmiş nəticələr müstəntiq tərəfindən qənaətbəxş hesab edilməzsə, müstəntiq nə edə bilər? Yaxud, qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində təqdimatın ünvanlanmış olduğu subyekt tərəfindən müvafiq təqdimatın nəticələri barədə müstəntiqə heç bir məlumat verilməzsə, həmin subyekt üçün nə kimi bir məsuliyyət yaranır və s. Hesab edirik ki, bu sualların cavablandırılması ilə əlaqədar qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyin müvafiq müddəalarına zəruri əlavələr edilməlidir. Fikrimizcə, bu ideyanın normaqrafik təzahürü aşağıdakı kimi ola bilər – AR CPM-in 221.2-ci maddəsində növbəti məzmununda yeni cümlələrin əlavə edilməsi yolu ilə: *Barəsində məlumat verilmiş nəticələr müstəntiq tərəfindən qənaətbəxş hesab edilməzsə, müstəntiq aradan qaldırılmalı olan pozuntu və çatışmazlıqların aradan qalxması üçün əlavə tədbirlərin görülməsi haqqında təkrar təqdimat verə bilər. Təqdimata, eləcə də təkrar təqdimata qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində baxılmaması, təqdimata dair zəruri tədbirlərin görülməməsi, təqdimatın nəticələrinə dair məlumatın verilməməsi Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xəttəlar Məcəlləsinin 527-ci maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur.*

Əvvəldə göstərdiyimiz kimi, hər ikisi işləmə bilməz, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən gələcəkdə törədilə biləcək özgə əmlakını talama əməllərinin qarşısının alınması üçün fərdi profilaktik fəaliyyət daha səmərəli nəticələr verə bilər. Fərdi profilaktik fəaliyyət, ənənəvi olaraq, potensial cinayət törədə biləcək şəxsə ünvanlanmış bir fəaliyyət kimi başa düşülsə də, bəzi hallarda, söhbətin yetkinlik yaşına çatmayanlardan getdiyi hallarda isə, xüsusilə, bu fəaliyyət təkə bilavasitə perspektivdə cinayət törədə biləcək şəxsə deyil, onun ətrafına, yaxınlarına, valideynlərinə və s. yönələ bilər.

Uzun illərin məhkəmə-istintaq təcrübəsinin nəticələrinin təhlilini ehtiva edən elmi araşdırmaların ümumiləşdirilməsi əsasında müstəntiqin talama əməli törətməkdə ittiham olunan yetkinlik yaşına çatmamışla fərdi profilaktik fəaliyyətinin vəzifələri qismində növbətiləri sadalamaq olar [3,

s. 33-36; 6, s. 299-300; 11, s. 5-6; 13, s. 241-244; 15, s. 51-55]:

- həmin şəxs tərəfindən gələcəkdə talama əməllərinin və ümumiyyətlə, cinayət törədilməsinin qarşısının alınması (profilaktik söhbətlərin aparılması, cinayət fəaliyyətinin acı nəticələrinin izahı, qanuni fəaliyyətə, zəhmətlə pul qazanmağa həvəs yaradılması, deviant davranışın pislənməsi və s.);

- həmin şəxsi onu cinayət törətməyə vadar edən həyat tərzindən, həyat şəraitindən, ətraf əlaqələrindən, kənar şəxslərin neqativ təsirləndirən uzaqlaşdırılması. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, müasir dövrdə müxtəlif sosial şəbəkə istifadəçisi olan yetkinlik yaşına çatmamışlara özlərini blogger, tik-toker, youtuber və s. adlandıran və bəzən xarici ölkələrdə yaşayan digər şəxslərin də təsiri uşaqların yaxın ətrafının təsirindən heç də az olmur, hətta bəzən daha çox olur. Bu anlamda, müasir dövrdə yetkinlik yaşına çatmamışın həyat tərzini determinə edən amillər sırasında təkə onun real həyatda oturub-durduğu, gündəlik ünsiyyətdə olduğu, birgə zaman keçirdiyi və tez-tez görüşdüyü şəxslərin dairəsi deyil, bu uşağın izləyicisi olduğu blogger, tik-toker, youtuberlərin də dairəsi, onun abunə olduğu sosial şəbəkə kanallarının digər abunəçiləri, ümumiyyətlə, onun real həyatla yanaşı, virtual həyatda da özü üçün dost, yoldaş seçdiyi şəxslərin dairəsi çıxış edir. Youtube, instaqram, facebook və bu kimi digər sosial şəbəkələrin kiçik bir monitorinqi onu göstərmək iqtidarındadır ki, hal-hazırda bu sosial şəbəkələrdə türmə jarqonundan götürülmüş AUYE (rus dilində “*arestantskiy ustav yedin*” kimi tələffüz olunan, yəni “dustaq qaydaları vahiddir” kimi tərcümə edilə biləcək, bir qayda olaraq, kriminal aləm üzvlərinin bir-birini salamlayarkən istifadə edilməsi ehtimal edilən bir abreviaturdan götürülmüşdür) hərəkəti vüsət almaqdadır. Belə adlanan AUYE hərəkəti və buna həsr edilmiş instaqram və facebook səhifələri, youtube kanalları hazırda aşkar şəkildə oğru aləminin romantikasını, oğru qaydalarını, türmə həyatını, cinayətkar fəaliyyəti, qanun pozuntularını, polis və digər hüquq-mühafizə orqanlarına itaətsizliyi, onlardan qorxmazlığı və s. neqativ ünsürləri geniş şəkildə təbliğ etməkdədir. AUYE hərəkətini dəstəkləyən yetkinlik ya-

şına çatmamışlar oğurluq, quldurluq, soyğunçuluq və s. bu kimi cinayətlərin törədilməsinə bir qəhrəmanlıq kimi baxırlar, bu əməllərə görə cəza-çəkmə müəssisələrinə düşməkdən nəinki qorxmurlar, hətta buna can atırlar, hesab edirlər ki, kriminal aləmdə avtoritet qazanmaq və öz ətrafında nüfuzlu ola bilmək üçün onlar mütləq ora düşməli, bu türmə həyatından keçməlidirlər. Odur ki, müasir dövrdə yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığına qarşı mübarizə və onun profilaktikası onların geniş istifadə etdiyi sosial media üzərində nəzarət və sosial mediada profilaktika olmadan mümkünsüzdür.

Qeyd edilənlər əsasında belə nəticə çıxarmaq olar ki, müasir dövrdə yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətkarlıqla mübarizədə müstəntiqin profilaktik fəaliyyətindən bəhs edərkən cinayət mühakiməsi sferasına cəlb edilmiş yetkinlik yaşına çatmamışın həyat tərzini, həyat şəraiti, ətraf əlaqələri, ona kənar şəxslərin neqativ təsiri öyrənilərək bu şəxsin real həyatı ilə yanaşı, virtual həyatı da, yəni hansı sosial şəbəkələrdən istifadə etməsi, həmin şəbəkələrdə nə kimi sayt və kanallar izləməsi, bu şəbəkələrdə nə kimi paylaşımlar etməsi, başqaları tərəfindən edilən paylaşımlara nə kimi rəy yazması və s. bu kimi faktlar da mütləq şəkildə araşdırılmalı və dəyərləndirilməlidir. Dəyərləndirmə nəticəsində sosial şəbəkələrdən istifadənin həmin uşağın cinayətkar fəaliyyətə sövq edilməsində rolunun mövcudluğu müəyyən edildiyi təqdirdə isə, uşaqla həmin şəbəkədən istifadə arasında kontrol müəyyən edilməli, sosial şəbəkənin, daha doğrusu konkret şəbəkə daxilində, konkret səhifənin, kanalın, paylaşımın, akkauntun və s. yetkinlik yaşına çatmamışlara neqativ təsirinin aradan qaldırılması istiqamətində təsirli tədbirlər görülməlidir. Yeri gəlmişkən, qeyd edilməlidir ki, bu situasiyalarda təsirli tədbir anlayışı altında təkcə, zərərli səhifənin, kanalın, paylaşımın, akkauntun və s. silinməsinə başa düşmək lazım deyil, baxmayaraq ki, onların silinməsinin təmin olunması özü-özlüyündə vacib tədbirdir. Görülən tədbirin əsl təsiri üçün zərərli səhifənin, kanalın, paylaşımın, akkauntun sahibindən bu fəaliyyətinin doğru olmadığı, təbliğ etdiyi həyat tərzinin, davranış modelinin, idealların və düşüncə tərzinin acı nəticələr verə biləcəyi

barədə müstəqil paylaşım edilməsi də tələb edilməlidir. Çünki bu, məsuliyyətin labüdlüyünə dair fikrin formalaşması və digərlərinin də bu tip-li səhifə, kanal, paylaşım, akkaunt və s. işlətməsinin qarşısının alınması üçün çox vacibdir.

Baxılan məsələ ilə bağlı fərdi profilaktika məqsədilə görülən tədbirlərin əsas əhəmiyyəti ondadır ki, bu hallarda bir şəxsin işi üzrə görülən konkret tədbirlər, əslində, eyni zamanda daha çox, bəzən minlərlə hesablanan izləyici sayı olan səhifələrdə bir neçə min şəxsə profilaktik təsir göstərir. Fərz edək ki, yetkinlik yaşına çatmamış V.Ə.-nin (şərti ad) oğurluq törətməsinə dair cinayət işi üzrə müstəntiq müəyyən edərsə ki, o, bu əməli törətməsinə onun sosial şəbəkələrdə oğru aləminə, cinayətkar dünyaya həsr olunmuş səhifə və kanallar izləməsi dolayısı ilə də olsa (hətta bu zaman birbaşa təhrik etmədən də bəhs oluna bilən hallar ola bilər) təsir göstərmişdir, o (yəni müstəntiq) konkret youtube kanalı, facebook, yaxud instaqram səhifəsi barədə profilaktik tədbir görməklə, təkcə konkret situasiyada V.Ə.-nin (şərti ad) işi üzrə ona yönəlmiş profilaktik vəzifəni həll etmir, bu zaman həmin kanal və ya səhifənin izləyici sayından asılı olaraq, yüzlərlə, bəzən isə minlərlə və on minlərlə insan zəruri profilaktik təsirin məruz qalır. Məhz bu baxımdan əvvəldə qeyd etmişdik ki, yetkinlik yaşına çatmamışların cinayətkar aləmə sövq edilməsi ilə məşğul olan sosial şəbəkə elementlərinin təkcə bağlanması ilə kifayətlənmək lazım deyil, əksinə həmin mənbələrin öz vasitələri ilə onların auditoriyasına müraciətlər edilməli, onların izlədikləri səhifə və kanalların nə kimi ağır nəticələrə yol açması barədə məlumatlar verilməlidir;

- cinayət törətməkdə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmamışın baxımsız və kimsəsiz olub-olmamasını müəyyən etmək və belə olduğu hallarda onun üzərində zəruri nəzarət və himayənin, yaxud kimsəsiz olmadığı hallarda onun qanuni nümayəndələrinin – valideynlərinin, digər qəyyumlarının, himayəçilərinin məsuliyyətinin artırılması.

Yaşamaq və qalmaq üçün müəyyən bir yeri olmayan uşaq kimsəsiz, uşağın təlimi, tərbiyəsi, saxlanılmasına dair qanuni öhdəlikləri olan şəxslərin (valideyn, qəyyum, himayəçi və s.) öz vəzi-

fələrini ümumiyyətlə icra etməməsi, yaxud lazımı qaydada icra etməməsi nəticəsində davranışı nəzarətdən kənar qalan uşaq isə baxımsız uşaq hesab edilir. Kimsəsiz və baxımsız uşaqlar hüquq pozuntusu törədikdə sosial təhlükəli vəziyyətdə olan uşaqlar sayılırlar. Baxımsız və kimsəsiz uşaqlar, bəzələrində fərdi profilaktika işi aparılmalı olan şəxslər kateqoriyasına aiddirlər və bu iş, formal və epizodik xarakter kəsb etməməli, uşağın baxımsızlığı, kimsəsizliyi, cinayət əməli törədilməsinə imkan yaratmış səbəblər və hallar neytrallaşdırılanadək davam etdirilməlidir. Hüquq ədəbiyyatında uşaq kimsəsizliyi və baxımsızlığı uşaq cinayətkarlığının mübahisəsiz təməl faktorlarından biri kimi nəzərdən keçirilir [5, s. 300-302; 8, s. 26-30; 10, s. 88].

Baxılan məsələ ilə bağlı müasir cəmiyyətimiz üçün bəla olmuş boşanma hallarının da artmasını təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik. Məsələ ilə bağlı son illərin statistikasını öyrəndikdə dəhşətə gəlməmək mümkün deyildir. Belə ki, respublikamızda 2010-cu ildə 9 061 boşanma, 2011-ci ildə 10 747 boşanma, 2012-ci ildə 11 087 boşanma, 2013-cü ildə 11 730 boşanma, 2014-cü ildə 12 088 boşanma, 2015-ci ildə 12 764 boşanma, 2016-cı ildə 13 114 boşanma, 2017-ci ildə 14 514 boşanma, 2018-ci ildə 14 857 boşanma, 2019-cu ildə 17 148 boşanma və s. qeydə alınmışdır. Nəhayət, ölkəmizdə Ədliyyə Nazirliyinin rayon (şəhər) qeydiyyat şöbələri tərəfindən 2020-ci il ərzində 14628 boşanma halları, 2021-ci il ərzində isə 17191 boşanma halları qeydə alınıb. Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatına əsasən əhalinin hər 1000 nəfərinə görə 2020-ci ilə nisbətən boşanma səviyyəsi 2021-ci ildə 13,3 faiz artaraq 1,7 təşkil edib. On səkkiz yaşınadək uşaqları olan ailələrdə rəsmi orqanlar tərəfindən qeydə alınmış boşanmaların sayına gəlincə isə, qeyd edilməlidir ki, 2010-cu ildə bir uşağı olan 1870, iki və daha çox uşağı olan 1664 ailədə, 2011-ci ildə bir uşağı olan 1738, iki və daha çox uşağı olan 1641 ailədə, 2012-ci ildə bir uşağı 1802 ailədə, iki və daha çox uşağı olan 1710 ailədə, 2013-cü ildə bir uşağı olan 1921 ailədə, iki və daha çox uşağı olan 1837 ailədə, 2014-cü ildə bir uşağı olan 2798 ailədə, iki və çox uşağı olan 2450 ailədə, 2015-ci ildə bir uşağı olan 2838 ailədə, iki və

daha çox uşağı olan 2976 ailədə, 2016-cı ildə bir uşağı olan 3399 ailədə, iki və daha çox uşağı olan 3569 ailədə, 2017-ci ildə bir uşağı olan 3946 ailədə, iki və daha çox uşağı olan 4124 ailədə, 2018-ci ildə bir uşağı olan 3894 ailədə, iki və daha çox uşağı olan 4404 ailədə, 2019-cu ildə bir uşağı olan 4654 ailədə, iki və daha çox uşağı olan 5625 ailədə boşanma qeydə alınmışdır.

Göründüyü kimi, boşanma halları ildən ilə artmaqdadır. Bu boşanma hallarında dağılan ailədə övladın olduğu hər bir halda həmin uşaq natamam ailə sindromu şəraitində böyüməyə məhkum olur. Natamam ailə şəraiti, bir qayda olaraq, ailə nəzarəti və ailədə pozitiv nümunə faktorlarının zəifləməsinə təsir edir. Milli mentalitetimizin özəlliklərindən biri ondan ibarətdir ki, ailədə uşaqlar, bir qayda olaraq, atadan çəkinirlər. Xüsusən oğlan uşaqlarının normal tərbiyəsi üçün ailədə nümunə kişi obrazının olması çox önəmlidir. Eyni fikirlər, əslində, ana ilə bağlı da deyilə bilər. Səbəbindən asılı olmayaraq, dağılmış ailələrdə nümunə obrazlar problemi yaşanır: atadan ayrı qalan oğlan övladı öz atasının doğru davranış modeli əvəzinə kənar yerdən yetkin kişilərin davranış modelini yamsılamağa can atır və bu zaman seçilmiş model uğurlu olmadıqda (model kimi kriminal avtoritet, cinayət dünyasının nümayəndəsi, qumar və mərc oyunlarından pul əldə edən şəxs və s. bu kimi adamlar), fəlakət qaçılmaz olur. Eynilə, ana qayğısından məhrum olmuş övladların da (məsələn, boşanma zamanı uşaq atada qaldıqda) inkişafından problemlər qaçılmazdır. Doğrudur, bu heç də o demək deyildir ki, boşanmış ailənin hər bir övladı mütləq gələcəkdə cinayətkar olacaqdır, lakin bir şey mübahisəsizdir ki, boşanma hadisəsi uşaqların psixi inkişafına olduqca mənfi təsir göstərir və bu təsirin nəticəsində, uşaq kənar neqativ təsirlər qarşısında daha müdafiəsiz və nəzarətsiz vəziyyətə düşür. Kimsəsiz, baxımsız uşaqlar qədər böyük risk qrupuna daxil olmasalar da, boşanmış ailələrin övladları da cinayətkar fəaliyyətə cəlb olunma potensialı baxımından risk qrupuna aiddirlər [1, s. 12-13; 7, s. 209-211; 12, s. 42-44];

- cinayət törətməkdə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmamışın haqlarının və maraqlarının pozulub-pozulmamasının, pozulma halları varsa,

bu halların mütəmadiilik dərəcəsinin, nəticələrinin ağırlığının qiymətləndirilməsi, həmin pozuntuların törədilmiş cinayətə sövq etmə, təhrik etmə, məcbur etmə ilə əlaqədar korrelyasiyada olub-olmamasının müəyyən edilməsi, müəyyən edilmiş korrelyasiya mübasibətlərindən asılı olaraq, onlara adekvat cavab tədbirlərinin görülməsi;

- cinayət törətməkdə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmamışın sosial deformasiya dərəcəsinin müəyyən edilməsi, ona pedaqoji təsirin ümumiyyətlə, olub-olmaması varsa, səviyyəsinin qənaətbəxş olub-olmamasının müəyyən edilməsi, şəxs sosial deformasiyaya uğramışdırsa, onun dərəcəsinin müəyyən edilməsi və sonuncunun dərəcəsinə adekvat olaraq cəmiyyətə reintegrasiya tədbirlərinin görülməsi, şəxs pedaqoji təsirdən kənaradırsa, yaxud pedaqoji təsir qənaətbəxş səviyyədə deyildirsə, bu çatışmazlığın aradan qaldırılması istiqamətində adekvat tədbirlərin görülməsi;

- yetkinlik yaşına çatmamışın pis vərdişlərinin (təcrübə göstərir ki, alkoqol qəbul etmə, tütün məhsullarından istifadə etmə, narkotik maddələrdən istifadə etmə və s. bu kimi pis vərdişlərin mövcudluğu yetkinlik yaşına çatmamışları mülkiyyət əleyhinə cinayət törətməyə sövq edən başlıca amillər sırasında əhəmiyyətli yer tutur, çünki onların, bir qayda olaraq, qanuni qazancları olmadığı üçün, sadalanan neqativ təzahürlərə sərf etmək üçün pulları olmur və onlar həmin pulu tapmağın ən asan yolu kimi müxtəlif tipli talama cinayətləri törətməyi seçirlər), zərərli aludəçiliklərinin (son illərdə texniki imkanların genişlənməsi, eləcə də, internet vasitəsilə müxtəlif qeyri-qanuni fəaliyyətlərin reklam edilməsi ona səbəb olmuşdur ki, yetkinlik yaşına çatmamışlar arasında onlayn qumar oyunlarına aludəçilik, eləcə də, oğlan uşaqları arasında fahişəliklə məşğul olan insanların xidmətlərindən istifadə göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır və bu hallar, pis vərdişlərdə olduğu kimi, yetkinlik yaşına çatmamışları müxtəlif yollarla, o cümlədən qanunu pozmaqla pul tapmağa, ən ağır hallarda isə mülkiyyətə qarşı cinayət törətməyə vadar edir) mövcud olub-olmamasının müəyyən edilməsi, əgər belə vərdiş və aludəçiliklər mövcud olarsa, onların tərgidilməsi, bunun üçün müvafiq müalicə

kurslarının (alkoqolizmdən, narkomaniyadan, kleptomaniyadan, ludomaniyadan (oyun asılılığından), ninfomaniyadan və s. müalicə) və s. bu kimi tədbirlərin tətbiqi zəruri olarsa, adekvat tədbirlərin təmin olunması;

- yetkinlik yaşına çatmamışın cinayətkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi faktının olub-olmamasının müəyyən edilməsi, belə fakt mövcuddursa, mövcud hüquq-mühafizə sisteminin imkanları vasitəsilə sonuncuya qarşı təqib tədbirlərinin təmin edilməsi, onun qarşısının alınması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi.

Göstərilənlər özünü yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin dinamikasında da göstərir. Belə ki, son illərin statistikasında ən az cinayət 2007-ci ildə 452 fakt olmuşsa da, 2008-ci ildə 548, 2009-cu ildə 496, 2010-cu ildə 484, nəhayət bu rəqəm artaraq 2018-ci ildə 946-ya çatmışdır. YYÇ tərəfindən sonrakı illərdə bu rəqəm getdikcə aşağı düşərək, 2019-cu ildə 519, 2020-ci ildə 559-a, 2021-ci ildə isə 458-ə çatmışdır. YYÇ tərəfindən törədilən cinayətlərin təhlili ilə bağlı digər bir statistikaya baxsaq görərik ki, 2019-cu ildə 185 oğurluq, 9 soyğunçuluq, 3 quldurluq, 2020-ci ildə 377 oğurluq, 11 soyğunçuluq, 5 quldurluq, 2021-ci ildə isə 309 oğurluq, 7 soyğunçuluq, 5 quldurluq cinayəti törədilmişdir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, hesab edirik ki, cinayət mühakimə icraatında fərdi profilaktik fəaliyyətin hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsi və bu fəaliyyətin stimullaşdırılması üçün AR CPM-in 221-ci maddəsinə aşağıdakı redaksiyada yeni bəndin əlavə edilməsi məqsədəuyğun olardı:

221.3. İbtidai araşdırma zamanı müəyyən edilmiş, cinayətin törədilməsinə şərait yaratmış xüsusi halların aradan qaldırılması məqsədilə müstətiq tərəfindən təqsirləndirilən şəxs barəsində fərdi profilaktik iş aparıla bilər. Təqsirləndirilən şəxs yetkinlik yaşına çatmayan olduqda, fərdi profilaktik iş həmçinin təqsirləndirilən şəxsin valideyni, qəyyumu, himayəçisi, yaxud digər qanuni nümayəndəsi cəlb olunmalıdır. Fərdi profilaktik işin həcmi və məzmunu cinayətin törədilməsinə şərait yaratmış halların xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq müstətiq tərəfindən müəyyən edilir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Александрова Н.А. Роль отцов в воспитании детей // Евразийский научный журнал, 2015, № 10, С. 12-13.
2. Антонов И.А. Представление следователя об устранении обстоятельств, способствовавших совершению преступлений: качество исполнения и эффективность контроля // Материалы всероссийской научно-практической конференции. Уголовное судопроизводство России: проблемы и перспективы развития. Санкт-Петербург, 27 ноября 2020 г., С. 34-38.
3. Иоша Е.В. Профилактика девиантного поведения несовершеннолетних // Торговля людьми, эксплуатация несовершеннолетних и сопряженные с ними преступления: сборник тезисов научно-практического круглого стола. Хабаровск, 28 апреля 2011 г., С. 33-37.
4. Карпышева Ю.О. Роль представления прокурора об устранении нарушений закона в профилактике правонарушений // Законность, 2019, № 12 (1022), С. 36-38.
5. Карев Б.А., Дьяченко Е.А. Социально-экономические детерминанты беспризорности и детской преступности // Право и практика, 2017, № 4, С. 299-303.
6. Костина Л.Н. Особенности взаимодействия следователя с сотрудниками органов дознания и психологом в повышении эффективности расследования и профилактики преступлений несовершеннолетних // Права и свободы человека и гражданина: Актуальные проблемы науки и практики: Материалы II Международной научно-практической конференции. Орел, 21 мая 2010 г., С. 299-306.
7. Кривошапкина К.Г., Корнилова А.Г. Роль отца в гендерном воспитании детей // Современное образование: традиции и инновации. 2020, № 3, С. 209-211.
8. Куликова М.С., Путько А.М. Беспризорность, безнадзорность и бродяжничество несовершеннолетних как фоновые явления преступности // Вестник Самарского юридического института, 2015, № 4 (18), С. 26-34.
9. Матвейчев Ю.А. Представление об устранении нарушений закона, причин и условий, способствовавших совершению преступления // Вестник Могилевского института МВД, 2021, № 1, С. 75-79.
10. Мельников С.Ю. Беспризорность и безнадзорность несовершеннолетних как предпосылка детской преступности // Отечественная юриспруденция, 2017, № 6 (20), С. 87-89.
11. Москалькова Т.Н. Профилактика наркомании среди несовершеннолетних. Развитие ювенальных технологий // Закон и право, 2010, № 2, С. 5-6.
12. Паршина И.В., Горожанкина Е.С., Никитишина Н.А. Роль отца в воспитании сына // Вопросы дошкольной педагогики, 2017, № 2 (8), С. 42-45.
13. Пучнина С.А. Индивидуальная профилактика девиантного поведения подростков в деятельности комиссий по делам несовершеннолетних и защите их прав // XVI Державинские чтения. Институт права: материалы Общероссийской научной конференции. Тамбов, февраль 2011 г., С. 241-244.
14. Садиокова У.В. Об эффективности реализации лицом, производящим расследование, права внесения представления об устранении обстоятельств, способствовавших совершению преступления // Академическая мысль. 2021. № 4 (17). С. 105-108.
15. Скогорева Т.Ф. Деятельность следователя по профилактике при расследовании уголовных дел в отношении несовершеннолетних // Вестник Волгоградской академии МВД России. 2010, № 4 (15), С. 51-55.
16. Стешенко Ю.С. Представление об устранении обстоятельств, способствовавших совершению преступлений несовершеннолетними как документ профилактической работы следователя // Всероссийская научно-практическая конференция: Проблемы предварительного следствия на современном этапе. Волгоград, 10 ноября 2021 года, С. 243-249.

Джанполад Даанов

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЛЕДОВАТЕЛЯ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ХИЩЕНИЙ,
СОВЕРШАЕМЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ**

Резюме

Проблема подростков-правонарушителей в современном обществе представляет собой одну из самых сложных и противоречивых. К сожалению, не каждый подросток, осознает какие, совершаемые им противоправные деяния ведут к тяжелым и трудно-исправимым последствиям. Профилактика преступлений среди детей, совершаемых ими или над ними, является приоритетной задачей социального направления политики государства. Она включает в себя воспитательные, правовые, организационные и другие меры воздействия, благодаря которым выявляются и ликвидируются обстоятельства и условия, приводящие к совершению правонарушений. Статья посвящена основным вопросам деятельности следователя по профилактике хищений, совершаемых несовершеннолетними.

Janpolad Daanov

**ACTIVITIES OF THE INVESTIGATOR FOR PREVENTION OF
EMBEZZLEMENT COMMITTED BY MINORS**

Summary

The problem of adolescent offenders in modern society is one of the most complex and controversial. Unfortunately, not every teenager realizes what illegal acts he commits lead to serious and difficult-to-correct consequences. The prevention of crimes committed by or against children is a priority of the social policy of the State. It includes educational, legal, organizational and other measures of influence, through which the circumstances and conditions leading to the commission of offenses are identified and eliminated. The article deals with the main issues of the investigator's activities in preventing embezzlement committed by minors.